

4. Крайг Д. Психология развития / Д. Крайг. – СПб.: Питер, 2002. – 846 с.
5. Гросул В.А. Управління розвитком торговельно-виробничого підприємства: теоретико-методичні засади та практичний інструментарій: монографія / В.А. Гросул. – Х.: ХДУХТ, 2009. – 371 с.
6. Єськов О. Мотивація і стимулювання праці / О. Єськов // Економіка України. – 2001. – № 2. – С. 82–83.
7. Козичева Н.Б. Проблема и задачи мотивации персонала / Н.Б. Козичева, Б.С. Козичев // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. – № 2. – С. 60–66.
8. Блинов А. Мотивация персонала корпоративных структур / А. Блинов // Маркетинг. – 2001. – № 1. – С. 88–101.

Отримано 2.02.2010.

УДК 658:001.9

В.Л. Пікалов, В.В. Шугурова

УПРАВЛІННЯ ЗНАННЯМИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР УПРАВЛІННЯ СТІЙКИМ РОЗВИТКОМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Викладено результати теоретичного дослідження, присвяченого перспективам і деяким проблемам розробки і реалізації концепції управління знаннями як найважливішого інструменту підвищення ефективності управління розвитком соціально-економічних систем різного рівня ієрархії.

Изложены результаты теоретического исследования, посвященного перспективам и некоторым проблемам разработки и реализации концепции управления знаниями как важнейшего инструмента повышения эффективности управления развитием социально-экономических систем разного уровня иерархии.

The results of theoretical research, devoted prospects and some problems of development and realization of conception of management knowledge as a major instrument of increase of efficiency of management development of the socio-economic systems of different level of hierarchy are expounded.

управління знаннями, стійкий розвиток, нематеріальні активи

Наукове розуміння розвитку суспільства початку ХХІ ст. має базуватися на усвідомленні впливу на цей процес низки факторів: глобальних, економічних, техніко-технологічних, інформаційних, кліматичних, політичних, соціальних тощо. За останні п'ятдесят років міжнародна спільнота пережила кардинальні зміни (глобалізація з доцентровими і відцентровими тенденціями, науково-інформаційна революція, європейська інтеграція тощо), що, безумовно, впливає на формування світової економічної думки щодо розвитку соціально-економічних систем різного рівня ієрархії.

Темпи розвитку сучасної цивілізації, що спирається на науковий (не умоглядно-догматичний, а такий, що виникає з досвіду людства) світогляд, безперервне оновлення знань, вражають увагу. Людство в осо-

бі цілого ряду найбільш розвинутих країн стрімко змінює свою соціальну зовнішність, здійснює перегляд кардинальних наукових концепцій, що розширюють межі нашого пізнання. Досягнення в галузі фундаментальних наук, кібернетика і синергетика настійно вимагають більш глибокого осмислення процесів самоорганізації матеріальних і соціально-економічних систем, новітніх філософських узагальнень і світоглядних орієнтирів.

Науково-технічна революція в галузі комунікацій та інформації, масова комп'ютеризація, впровадження і розвиток новітніх інформаційних технологій привели, у свою чергу, до вражаючого прогресу у сферах освіти, бізнесу, промислового виробництва, наукових досліджень і соціального життя. Інформація і знання перетворилися на глобальний, невичерпний ресурс людства, що вступило в нову епоху розвитку цивілізації – епоху інтенсивного освоєння інформаційного ресурсу і феномена управління знаннями.

Ще у 1992 р. на Всесвітній конференції ООН в Ріо-де-Жанейро було прийнято стратегічну концепцію стійкого розвитку спільноти (так званий «Порядок денний на XXI століття») щодо вирішення надзвичайно складного і багатогранного комплексу проблем забезпечення ефективного функціонування й безперервного розвитку соціально-економічних систем у межах зовнішнього середовища, що систематично змінюється. Але, на нашу думку, однією з причин, яка перешкоджає на сьогодні впровадженню в суспільство ідей стійкого розвитку соціально-економічних систем різного рівня ієрархії, є недостатнє усвідомлення глибинних основ самого феномену розвитку, його фундаментальних факторів і забезпечуючих механізмів. Тому найважливішим сучасним предметом дослідження людства повинен стати не об'єкт чи явище суспільства, не його стан, а безпосередньо процес змін.

Метою статті є аналіз існуючих теоретичних уявлень про феномен управління знаннями як інструменту підвищення ефективності управління стійким розвитком соціально-економічних систем різного рівня ієрархії.

Внаслідок того, що з поступовим переходом до інформаційного суспільства соціально-економічні системи втягуються в зону турбулентності, це потребує принципово нових підходів до управління такими системами. Соціально-економічні системи належать до відкритих стаціонарних систем, тому успіх на цьому шляху можливий, тільки якщо спільнота зможе опанувати системне мислення, що базується на усвідомленні єдиних закономірностей розвитку світової економічної системи. Насамперед суспільству необхідні глибокі знання методології розвитку соціально-економічних систем та управління притаманними їм трансформаційними процесами (змінами характеру базових продуктивних сил і виробничих відносин – для макроекономічних систем, та інноваційними перетвореннями – для суб'єктів господарювання).

Як відомо, розвиток будь-якої відкритої стаціонарної системи здійснюється за допомогою механізмів зворотного зв'язку двох типів: негативних і позитивних. Завдяки механізму негативного зворотного зв'язку відбувається підтримання існуючої стійкої рівноваги (гомеостазу) системи, що забезпечує сталий матеріально-енергетично-інформаційний

обмін (метаболізм) системи із зовнішнім середовищем [1, 2]. Наприклад, для соціально-економічних суб'єктів, що здійснюють фінансово-господарську діяльність, показником сформованого гомеостазу є характер і структура торговельно-фінансового балансу, а характер метаболізму відображається в товарно-грошових потоках, якими вони обмінюються з іншими соціально-економічними суб'єктами.

При ефективному функціонуванні будь-якої матеріальної системи в ній накопичується енергетичний та інформаційний потенціали і створюються передумови для її прогресивного перетворення. За допомогою механізмів позитивного зворотного зв'язку здійснюються ускладнення і підвищення рівня гомеостазу системи та ускладнення структури і характеру обмінних процесів [1, 2]. При зменшенні обсягу вільної енергії система змушена знижувати рівень гомеостазу і спрощувати свою структуру [1].

До недавнього часу основним завданням людства було підтримання гомеостазу соціально-економічних систем на базі використання відповідного інструментарію механізмів негативного зворотного зв'язку. Але інформаційна епоха поступово і наполегливо впливає на характер процесів розвитку таких систем, тому трансформаційні процеси зміни гомеостазу стають практично безперервними, що докорінно змінює завдання людини як активного елемента й основного координатора діяльності відповідних систем різного рівня ієрархії. За цих умов на перший план виходить уміння приймати рішення в практично безперервному трансформаційному процесі, вміння використовувати інструментарій механізмів позитивного зворотного зв'язку. Усе це можливе лише в тому випадку, якщо людство оволодіє достатньо глибокими знаннями щодо сутності самого процесу розвитку соціально-економічних систем та управління ними.

Не можна сказати, що соціальні науки не приділяли увагу трансформаційному феномену. Зокрема, проводилися серйозні економічні дослідження, присвячені інноваційному та інвестиційному процесам. Однак біфуркаційні трансформації залишалися хоч і важливою, але все ж таки допоміжною сферою економічної діяльності, що здійснювалася на тлі основних виробничих процесів, пов'язаних з випуском і реалізацією продукції. Навіть в індустріальну епоху, яка різко прискорила темпи зміни базових станів динамічної рівноваги економічних систем, їх технологічні цикли в передових країнах становили не менш ніж 3–5 років. Саме вони визначали періодичність докорінних трансформацій структур національних економік і радикальних змін базової номенклатури промислових підприємств. У решті країн світу це відбувалося ще більш повільно. На нашу думку, саме визначення джерела розвитку є головним пізнавальним завданням щодо здійснення управління відкритими стаціонарними соціально-економічними системами в сучасних умовах на найближчу перспективу.

Доречно зазначити, що, зазнавши тривалої історичної еволюції, поняття «система» (від грецького – ціле, складене з частин, з'єднання) на сьогодні є одним з ключових філософсько-методологічних і спеціальних наукових понять. У сучасних наукових і технічних знаннях розробка проблематики, пов'язаної з дослідженням і конструюванням різного роду систем, здійснюється в рамках системного підходу, загальної теорії сис-

тем, різноманітних спеціальних теорій систем, в кібернетиці, системотехніці, системному аналізі [3].

У контексті цієї роботи під системою автори розуміють сукупність не випадковим чином відібраних елементів, що знаходяться у стані взаємного сприяння з метою досягнення спільного результату. При цьому поняття системи тісно пов'язане з поняттями цілісності (принципова неможливість зводити властивості системи до суми властивостей складових її елементів та виводити з останніх – властивості цілого; залежність кожного елемента, властивості і відносини системи від його місця, функції всередині цілого), структурності, взаємозалежності системи і середовища, ієрархічності, множини описання кожної системи. Крім того, система характеризується не тільки наявністю зв'язків і відносин між її елементами, але і нерозривною єдністю з навколишнім середовищем, у взаємодії з якою система і виявляє свою цілісність. Ієрархічність, структурність є не тільки властивістю будови, морфології системи, але й її поведінки [3]. Під системним підходом до дослідження соціально-економічних систем, автори розуміють напрям методології наукового пізнання і соціальної практики, орієнтований на дослідження і розкриття цілісності об'єкта і механізмів, що її забезпечують, на виявлення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта і зведення їх в єдину теоретичну (об'ємну, орієнтовану у просторі та часі) модель.

Важливішою особливістю соціально-економічних систем є їх подвійна природа: вони настільки ж матеріальні, наскільки й інформаційні. Адже саме інформаційна програма взаємодії елементів у просторі й часі поєднує їх у систему, а внаслідок збільшення в системі обсягу інформації виникають приріст якості, впорядкованості та синергетичний ефект. Тому розвиток цих систем відбувається через розвиток їх елементів та систем нижчої ієрархії, що входять до складу останніх, причому постерігається прискорення темпів цього розвитку у часі [4].

Важливо зазначити, що розвиток будь-якої системи – це насамперед зміна її стану (сукупності значень характерних для неї параметрів) – упорядкований процес якісного перетворення. Відповідно до енциклопедичного визначення, розвиток – це незворотна, спрямована, закономірна зміна [3]. Тільки одночасна наявність цих трьох зазначених властивостей виділяє процеси розвитку систем серед інших їх змін. До речі, незворотність (можливість процесів довільно протікати у певному напрямку) вбереігає систему від циклічного повторення, а спрямованість (здатність системи змінюватися переважно в одному з напрямів) – забезпечує можливість накопичення змін та виникнення нової якості, надає змінам певного вектору. Незворотність у поєднанні зі спрямованістю значною мірою прискорюють розвиток систем. Закономірність (необхідний, істотний, постійно повторюваний взаємозв'язок явищ) забезпечує змінам відповідність причинно-наслідковим зв'язкам, якщо за тих самих обставин зміни системи відбуваються цілком певним чином.

Зазначені властивості є формальними необхідними ознаками феномену розвитку. Але навіть їх наявність не дає можливості однозначно кваліфікувати той чи інший процес саме як розвиток. Значною мірою глибина цього явища, сутність його суттєвих ознак розкривається суб'єктивним сприйняттям цього поняття.

Термін «розвиток» передбачає упорядкований процес змін спрямований на підвищення рівня впорядкованості системи. Саме інформаційна характеристика системи є мірою її впорядкованості. Процес розвитку систем передбачає активну роль їх внутрішніх механізмів самоорганізації (упорядкування внутрішньої структури і потоків завдяки механізму зворотного зв'язку) та саморозвитку (внутрішня довільна трансформація системи обумовлена необхідністю адаптування до змін зовнішнього середовища) [5].

Звернемо увагу, що між процесами самоорганізації і саморозвитку системи існує діалектична суперечність. Самоорганізація спрямована на впорядкування системи, що обумовлює досягнення цілком певної її стійкості, у той час як саморозвиток одночасно передбачає її зміну. Саме самоорганізація у стабільному стані забезпечує акумулювання енергії й інформації, необхідних для подальшої трансформації системи під впливом зовнішнього середовища. Таким чином, розвиток з одного боку, передбачає здатність системи зберігати стійкість і протидіяти змінам (що забезпечує незворотність і спрямованість), а з іншого боку – розвиток нерозривно пов'язаний зі здатністю системи до трансформацій.

З урахуванням вищенаведеного можна визначити стійкий розвиток соціально-економічних систем, як незворотну, спрямовану, закономірну зміну систем під впливом зовнішнього середовища на основі реалізації внутрішніх властивих їм механізмів самоорганізації та саморозвитку з метою адаптації останніх до нових вимог зовнішнього середовища.

Разом з тим поняття розвитку значною мірою передбачає певну можливість стохастичності (випадковості) й невизначеності, тому що процес розвитку відбувається в оточенні мінливого зовнішнього середовища, стан якого залежить від взаємодії значної кількості факторів.

Таким чином, соціально-економічні системи мають дві тенденції свого існування: функціонування і розвиток. Такі системи в процесі свого функціонування прагнуть підтримувати статус-кво (стаціонарний стан), тоді як необхідність адаптації до вимог зовнішнього середовища, що систематично змінюються, підштовхує систему до зростання і розвитку. При цьому зростання обумовлене кількісними змінами, а розвиток пов'язаний з набуттям нової якості, що зміцнює життєздатність систем у нових умовах зовнішнього середовища. Тому між функціонуванням і розвитком систем існує діалектична суперечність. Функціонування стримує розвиток, а розвиток перешкоджає функціонуванню, що врешті-решт породжує кризу. Безумовно, криза може виникати і в процесах функціонування (наприклад, для підприємств унаслідок суперечності між рівнем техніки і кваліфікацією персоналу, між технологіями й умовами її використання тощо). Криза є переломним моментом у розвитку систем, даючи простір усьому новому. Результатами кризи можуть бути різноманітні наслідки: можливе оновлення соціально-економічних систем або їх руйнування, оздоровлення або виникнення нової кризи. Наслідки кризи можуть привести до різких змін або м'якого тривалого і послідовного виходу зі становища, що склалося. Післякризові зміни в розвитку систем можуть бути довгостроковими і короткостроковими, якісними і кількісними, зворотними і незворотними, мати як позитивний, так і негативний характер. При цьому в міру розвитку соціально-економічних систем спо-

стерігається підвищення ролі людського фактора в антикризовому їх розвитку, який означає не ліквідацію кризи, не боротьбу з нею, а передбачення й упевнене, своєчасне та, по можливості, безболісне її вирішення.

Але проведені нами теоретичні дослідження свідчать про те, що при аналізі категорії розвитку соціально-економічних систем явно недостатньо уваги приділяється розкриттю її зв'язку з поняттями інформації, знання, організації й управління. Адже розвиток не є просто зміною взагалі, властивою всякому руху, а є зміною, пов'язаною з процесами віддзеркалення, що супроводжуються впорядкуванням зв'язків, накопиченням інформації, знань, виникненням нових структур, їх ускладненням і детермінацією. Це, на думку авторів, є процесом самоорганізації, в якому найважливіше значення має генезис механізму управління.

Хоча впродовж усього ХХ ст. та першого десятиліття нинішнього століття здійснювалося інтенсивне наукове осмислення передового досвіду управління соціально-економічними системами різного рівня ієрархії, але це стосувалося, перш за все, цілей і цінностей систем, структур, зв'язків і координації людських відносин, комунікацій, мотивацій та стимулів ухвалення рішень, а також методів їх реалізації в умовах невизначеності. Інтенсивний розвиток науки управління викликав до життя професійний менеджмент і лідерство, що втілюють єдність підходів, мистецтва і майстерності управління. Лише зараз, спираючись на всю передісторію науки і практики управління, почав формуватися новий напрям, нова функція науки управління, новий вид управлінської діяльності – управління знаннями [6]. Це, без сумніву, гігантська, реально не вимірювана, ні з чим не вимірна за масштабами сфера діяльності, здатна здійснити революцію в системі управління соціально-економічними системами, основними показниками стійкості яких в сучасних умовах є рівень їхнього інтелектуального потенціалу і темп його зростання. Роль інформації і знань полягає в знятті невизначеності в умовах необхідного вибору, в їх ситуативній корисності. Знання стають провідним економічним ресурсом, предметом купівлі-продажу і об'єктом інвестування. Конкурентні переваги та стійкий розвиток соціально-економічних систем все більшою мірою тепер зосереджені, перш за все, в знаннях і досвіді людей. Уже сьогодні знання є стратегічним ресурсом трансформації і фактором системних перетворень соціально-економічних систем на базі комплексності та єдності закономірностей інтелектуального прогресу. Знання, втілюючись у технічні пристрої, в основний капітал, беруть участь у виробничому процесі як елемент продуктивних сил, а також у вигляді кваліфікації працівників. Соціалізація знань здійснюється шляхом їх уречевлення в засобах праці або шляхом перетворення в конкретні навички працівників. Тому ефективно використання знань, їх створення і розподіл – саме ці процеси стають ключовими для будь-якої організації.

Новітні технології прискорили обмін інформацією в сотні й тисячі разів, відкрили необмежені можливості для доставки знань, доступу до них та генерації нових знань. Усе більш зростаючими темпами формується глобальне інформаційне суспільство і єдиний інформаційний простір. Не випадково останнім часом інвестиції в знання в розвинутих країнах зростають значно вищими темпами, ніж інвестиції до основних фондів. У світлі нових тенденцій об'єктом управління знаннями є, перш за все,

нематеріальні активи соціально-економічних систем (об'єднані поняттям знання), які за відсутності відчутної форми здатні приносити дохід протягом тривалого періоду використання. При цьому спостерігається стійка тенденція підвищення віддачі на капітал, вкладений у нематеріальні активи при значному зниженні маржинальних витрат.

Об'єктами управління знаннями в соціально-економічних системах є насамперед процеси їх створення, зберігання, розповсюдження, використання й актуалізації, а також люди, які володіють необхідними для розвитку систем знаннями. Знання мають бути зафіксовані, розподілені, передані, прийняті своїми адресатами. Лише тоді вони працюють у системі науково-технічного і соціального прогресу. Виявляється, що найбільші недопрацювання людства як в теоретичному, так і в прикладному аспектах, знаходяться саме у сфері механізму переходу знань (особливо неформалізованих) окремих індивідуумів до організаційних знань (знань колективу організацій). Тому одне з головних завдань щодо управління знаннями в соціально-економічних системах є розробка форм організації та методів, що сприяють найкращим чином розкриттю і застосуванню творчого потенціалу кожного індивідуума, колективу організацій, суспільства в цілому, забезпечення перетворення індивідуального інноваційного знання в синтез інноваційних знань, зорієнтованих на практичну доцільність і результативність, досягнення синергізму. Навчитися ефективно створювати вартість на базі використання нематеріальних активів, оволодіти мистецтвом управління ними – ці завдання неминуче виходять на перший план у всій діяльності щодо забезпечення безперервного і стійкого розвитку соціально-економічних систем. Процес управління знаннями – це практична діяльність щодо додавання певних цінностей до наявної інформації й додавання знанням споживчого вигляду, придатного до використання. Під змістом вказаних дій розуміються:

- набуття знань (використання і пристосування для своїх потреб знань, що вже є у світі);
- засвоєння знань (забезпечення постійної освіти, створення можливостей для навчання людини впродовж усього життя);
- передача знань (використання інформаційних і телекомунікаційних технологій на основі конкуренції, відповідного нормативно-правового регулювання і забезпечення доступу до інформаційних ресурсів).

Управління знаннями як вид управлінської діяльності і як спеціальна функція має ряд особливостей. По-перше, знання є і ресурсом, і об'єктом управління майже у всіх підрозділах і в рамках всіх функцій соціально-економічних систем. По-друге, управління знаннями безпосередньо пов'язане з використанням сучасних інформаційних технологій, мережі Інтернет, інших розгалужених і універсальних мереж, що дозволяють накопичувати і поширювати необхідні знання. По-третє, функція управління знаннями виконує інтеграційну і координаційну роль у процесі організаційного навчання персоналу. З урахуванням цих особливостей процес управління знаннями поділяється на ряд етапів, для кожного з яких характерні певні методи управління. Накопичений досвід показує, що найбільш типовими етапами є [7]:

- визначення (які знання мають вирішальне значення для успіху конкретної соціально-економічної системи);

- збір (набуття існуючих знань, досвіду, методів і кваліфікації);
- вибір (потік зібраних, впорядкованих знань, оцінка їх корисності);
- збереження (відібрані знання класифікуються і вносяться до організаційної пам'яті – персоналу, на папері, в електронному вигляді);
- розподіл (знання витягуються з організаційної пам'яті, стають доступними для використання);
- застосування (при здійсненні завдань, вирішенні проблем, ухваленні рішень, пошуку ідей і навчанні);
- створення (виявляються нові знання шляхом: спостереження за клієнтами, зворотного зв'язку, причинного аналізу, еталонного тестування, досвіду, досліджень, експериментування, креативного мислення, розробки даних);
- продаж (на основі інтелектуального капіталу – нові продукти і послуги, які можуть бути реалізовані за межі системи-власника).

Управління знаннями стає важливим інструментом підвищення ефективності управління розвитком соціально-економічних систем, оскільки:

- сучасні інформаційні технології дають можливість на постійній і стабільній основі обмінюватися ідеями й інформацією;
- рішення ухвалюються більш обґрунтовано, оперативно і з меншими витратами;
- зміцнюється співпраця за допомогою груп людей, що самоорганізуються;
- знання про споживачів продукції економічних систем підвищують ступінь результативності відносин з ними;
- знання, отримані спільно із споживачами, стимулюють впровадження нововведень і створення поліпшеної продукції;
- організації, що навчаються, стають дійовою формою управління змінами.

Істотне розширення доступу до знань, що стало можливим завдяки інформаційній революції, змінює природу відносин між фахівцем і непрофесіоналом, між організацією і працівником, між джерелом і одержувачем благ. Знання виключають статичність і однонаправленість, оскільки створюють основу для безперервного обміну інформацією за участю як її творців, так і користувачів. Базова освіта індивідуумів, їх професійно-технічна підготовка і кваліфікація, підвищення рівня професійних навиків і знань відповідно до потреб ринку праці, а також підтримка новаторського мислення мають важливе значення для розвитку соціально-економічних систем різного рівня ієрархії в умовах формування інформаційного суспільства, що базується на знаннях. Інтелектуальна активність стає в сучасних умовах центральним феноменом розвитку соціально-економічних систем. Тому саме такі фактори, як наявність або відсутність інтелектуальної активності, особливості її відтворення, в процесі праці лежать в основі системи управління знаннями, яка перетворює соціально-економічні системи на самонавчальні організації, які втягують у процес пошуку і відкриттів весь свій колектив.

Хоча розвиток соціально-економічних систем здійснюється головним чином в умовах боротьби між ними (зокрема між державами, сус-

пільними класами, націями та корпораціями, що змагаються, за досягнення кожною із сторін своїх цілей та інтересів), проте поступово формуються і пробивають собі шлях нові прогресивні тенденції в розвитку всієї земної цивілізації. По-перше, спостерігається зростання пріоритету загальнолюдських цінностей та ідеалів (у політиці, економіці і соціальному житті країн), які поступово стають орієнтирами у відносинах між народами і успішно реалізуються в тій або іншій формі у деяких країнах. По-друге, питання збереження навколишнього середовища, перехід до безвідходних технологій, що забезпечують екологічне благополуччя і виживання людства, у теперішній час стає, мабуть, одним з головних в розвитку соціально-економічних систем. По-третє, стійко поширюється прагнення людства до роззброєння, миру між народами, що базуються на розумінні неприпустимості війн і соціальних катаклізмів в умовах високоорганізованих, нестійких інфраструктур економіки й енергетики в електронно-ядерне століття та величезної руйнівної потужності сучасної військової техніки. По-четверте, швидкими темпами розвивається інтеграція держав, їх економіки і культури, співпраця народів в ім'я прогресу людства, збереження життя як вищої цінності. Таким чином, сьогодні, на наш погляд, утверджується розуміння розвитку соціально-економічних систем не як проектів, які можна прорахувати за елементарними законами лінійної перспективи, а як систем, що самоорганізуються і функціонують за нелінійними законами.

Процеси глобалізації, що мають місце у світовій економіці, є найважливішими факторами становлення економіки, що базується на знаннях. У свою чергу, створення ефективних систем управління знаннями в цих умовах потребує ретельного вивчення сутності, витоків, цілей і тенденцій розвитку глобальних процесів, їх результатів і вплив на менеджмент у ХХІ ст.

Доречно зазначити, що глобалізація не є абсолютно новим явищем, властивим тільки нашому часу. Глобалізація мала місце майже у всій багатовіковій історії розвитку людської цивілізації, при цьому зміст цього поняття неодноразово змінювався, а результати оцінювалися вельми суперечливо. Одним з найбільш поширених підходів до поняття глобалізації на сьогодні є розгляд цього явища як процесу міжнародної економічної інтеграції, що виражається перш за все в нарощенні міждержавного потоку товарів, послуг, капіталів, технологій, інформації, переміщенні людей тощо. Це широкий процес суспільної трансформації, що включає в себе стрімке зростання обсягів торгівлі, інвестицій, туризму, комп'ютерних мереж, різноманітності міждержавних господарських зв'язків, який супроводжується посиленням економічної взаємозалежності країн світу. Це формування цілісної економічної системи, що охоплює територію майже всієї планети і диктує правила гри національним господарствам. Феномен глобалізації останнім часом відіграє все більш визначальну роль в існуванні і розвитку різного рівня ієрархії соціально-економічних систем сучасної цивілізації. Адже, мабуть, головне в глобалізації — це зміна предмета праці, оскільки найбільш ефективним бізнесом стає використання знання, інтелекту як індивідуального, так і колективного. Рушійні сили глобалізації (інноваційні технології, такі як: комп'ютеризація, високошвидкісні супутникові комунікаційні канали, волоконна оптика, Інтернет) дозволяють не тільки накопичува-

ти і поширювати інформацію і знання, але і здійснювати інтеграційну дію на світову економіку. При цьому, як наведено, вплив глобалізації на світову економіку та економіку окремих країн дуже суперечливий (табл. 1) [8].

Таблиця 1

Вплив глобалізації на світову економіку

Вплив	
Позитивний	Негативний
Досконаліший поділ праці між країнами, що сприяє підвищенню продуктивності і стандартів життя населення всього світу	Посилення взаємозалежності національних економік різних країн і блоків. Зростання залежності від найбільш сильних країн, що підвищує загрозу виникнення загальносвітової економічної кризи
Економія на масштабах виробництва за рахунок збільшення розмірів глобальних операцій, що приводить до скорочення витрат на 20–30% з розрахунку на одиницю продукції	Зростання нерівномірності в розвитку країн, що приводить до того, що багаті країни (з населенням приблизно 20% загальносвітового) отримують великі вигоди і переваги, а інші (з населенням приблизно 80% загальносвітового) програють, і їх відставання в розвитку зростає
Широке застосування глобальних стандартів на базі врахування місцевих умов і потреб, що дозволяє знижувати витрати за рахунок стандартизації, а також забезпечувати місцеві ринки товарами і послугами, відповідними специфічному попиту	Характер поділу праці, що складається під впливом нових технологій та інформаційної революції, ще більше збільшує нерівномірність в розвитку країн і більш глибокий розрив між розвинутими країнами і країнами, що розвиваються
Швидке створення і широке застосування нових і новітніх технологій, сприяють «підтягуванню» відстаючих країн і вирівнюванню рівня життя за рахунок інноваційних процесів	У результаті конкурентного тиску національні уряди все більшою мірою втрачають можливість проводити власну економічну і соціальну політику, втрачають контроль над соціально-економічними системами
Вільне переміщення капіталів, що забезпечує їх якнайкраще використання за рахунок застосування там, де фінансові інвестиції забезпечують найбільш велику віддачу	Несприятлива для багатьох країн зміна структури зайнятості і територіального розміщення виробництв (наукомісткі підприємства – у розвинених країнах, трудомісткі і технологічно брудні виробництва – в країнах, що розвиваються)

При цьому співвідношення позитивних і негативних наслідків глобалізації змінюється в часі та відрізняється для різних країн. На думку Джозефа Стигліца, глобалізація підсилює нерівномірність економічного розвитку, збільшує розрив в добробуті народів бідних і ба-

гатих країн. До теперішнього часу на індустріально розвинуті країни доводиться 86% світового ВВП, більше 70% міжнародної торгівлі, приблизно 60% прямих іноземних інвестицій і більше 90% користувачів Інтернету [8].

Процес глобалізації здійснюється так стрімко, що соціально-економічні системи, у тому числі і держави, не встигають адаптуватися до нього і, тим більше, керувати ним. Є всі підстави стверджувати, що в сучасних умовах процес глобалізації спрямований на концентрацію ресурсів планети в обмеженій кількості власників.

Тому назріла необхідність встановлення ключових цінностей щодо людських прав, стандартів праці, рівня життя і охорони навколишнього середовища для країн і народів нашої планети, що враховують їх морально-етичні, релігійні, національно-культурні особливості.

У зв'язку з цим перед економікою, що базується на знаннях, першорядним завданням є розробка теорії і впровадження в практику інтеграційних систем управління різноманітними соціально-економічними системами, найважливішою складовою яких є функція управління знаннями. Управління знаннями має не тільки створювати умови для генерації нових знань, але і забезпечувати продуктивне їх використання у всіх галузях і сферах людської діяльності. Крім того, виключно важливим завданням, що стоїть перед управлінням знаннями, є організація системи протидії багатовіковій маніпуляції суспільною свідомістю, що досягла на сьогодні жахливих масштабів і вражаючої ефективності значною мірою завдяки використанню сучасних інформаційних систем і технологій. Програмування думок і прагнень мас, їх настроїв, психічного стану з метою забезпечення поведінки, необхідної для маніпуляторів, є головною перешкодою в розвитку та використанні інтелекту індивідуумів, колективів і суспільства в цілому для стійкого розвитку соціально-економічних систем різного рівня ієрархії.

Список використаної літератури

1. Борисенко А.А. К теории самоорганизующихся систем / А.А. Борисенко // Вісник СумДУ. – 2000. – № 16. – С. 3–12.
2. Винер Н. Кибернетика и общество / Н. Винер. – М.: ИИЛ, 1958. – 212 с.
3. Философский энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
4. Абдеев Р.Ф. Философия информационной цивилизации / Р.Ф. Абдеев. – М.: Экономика, 2002. – 286 с.
5. Мельник Л.Г. Фундаментальные основы развития: монография / Л.Г. Мельник. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2003. – 288 с.
6. Пікалов В.Л. Управління знаннями як нова функція управління корпораціями / В.Л. Пікалов // Академічний огляд. – 2009. – № 2. – С. 106–111.
7. Мильнер Б.З. Управление знаниями / Б.З. Мильнер. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 178 с.
8. Бочан І.О. Глобальна економіка / І.О. Бочан, І.Р. Махасюк. – К.: Знання, 2007. – 403 с.

Отримано 5.02.2010.